

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рекомендовано д. фарм. н., професором В. М. Толочком

УДК 615.15

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦЯ ФАРМАЦІЇ

Р. В. Сагайдак-Нікітюк, М. І. Гаркуша

Національний фармацевтичний університет, м. Харків. E-mail: adm@nuph.edu.ua

З метою обґрунтування системи соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівця фармації проведено контент-аналіз літературних джерел, експертне опитування фахівців фармації та їх психоаналіз. На підставі логіко-семантичного аналізу наукових статей і словників визначено сутність дефініції «соціально-психологічні компетентності професійної діяльності фахівців фармації». Побудовано алгоритм проведення дослідження щодо визначення системи соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівця фармації. Запропоновано складові соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівця фармації.

Ключові слова: соціально-психологічні компетентності; професійна діяльність; фахівці фармації; система; діяльність.

Постанова проблеми. У зв'язку з погіршенням економічного стану населення України, стрімким збільшенням кількості стресових ситуацій та депресійних станів відвідувачів аптеки постійно зростають і вимоги, що висувуються до професійної діяльності фахівців фармації. При цьому Е. Зеєр висловив думку, що в кожній сфері професійної діяльності є певне ядро стійких специфічних функцій, притаманних лише конкретній сфері діяльності [1]. Так, для фахівців

фармації таким ядром виступає виготовлення та контроль якості лікарських засобів (ЛЗ), забезпечення населення і закладів охорони здоров'я ЛЗ й іншими товарами медичного призначення та належної фармацевтичної опіки хворих при відпуску безрецептурних ЛЗ, обслуговування споживачів аптек та їх якісне консультування тощо. Але ці компетенції потребують не лише професійних знань, а й професійно-особистісних якостей, бо професійна діяльність фахівців фармації характеризується як соціально-економічна, тобто діяльність, яка здійснюється в умовах постійного спілкування. У зв'язку з цим на якість виконання ними своїх

Р. В. Сагайдак-Нікітюк – доктор фарм. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Національного фармацевтичного університету (м. Харків)

професійних обов'язків впливають і властиві лише для конкретного фахівця характеристики, а саме: ділові якості, комунікативні властивості, вміння спілкуватися тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На сьогоднішній день існує велика кількість публікацій, які підкреслюють актуальність особистісних характеристик фахівця. Вони відображають характер його соціальної адаптації, стиль професійної діяльності, особливості взаємодії з оточенням, тип реагування на стресові ситуації [2]. Деякі учені досліджували загальносистемні характеристики психологічного функціонування фахівця в процесі його цілеспрямованої діяльності [3-4]. Частково когнітивними якостями й емоційним розвитком особистості займався А. Лазарус [5].

Проблематикою управління фармацевтичним персоналом займалися Ю. С. Братішко, Л. В. Галій, Б. П. Громовик, В. А. Загорій, З. М. Мнушко, Л. Г. Кайдалова, В. М. Назаркіна, А. С. Немченко, М. С. Пономаренко, О. В. Посилкіна, І. В. Сушаріна, Н. В. Тетерич, В. М. Толочко та інші.

Проблему професійної адаптації провізорів вивчали А. С. Немченко, Н. В. Тетерич і І. В. Сушаріна [6]. На їх думку, до показників, що впливають на адаптацію фармацевтичних фахівців, виявлених на підставі комплексного опитування провізорів, належать оцінювання керівником потенціалу нового співробітника, прогнозування терміну його пристосування на кожній стадії адаптації, застосування змістовних складових у процесі адаптації фармацевтичних працівників [6].

Л. Г. Кайдалова запропонувала й експериментально перевірила методику формування комплексних організаторських, комунікативних, управлінських умінь і навичок майбутніх провізорів із застосуванням технології організації самостійної роботи студентів і модульної технології навчання [7].

На думку Л. В. Галій, до умінь і навичок провізора, які він у подальшому застосовує в професійній діяльності, належать організаторські, комунікативні, управлінські та фахові [8].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість публікацій як у галузі

фармації, так і в інших галузях економіки, присвячених дослідженням професійної діяльності фахівців, відсутній системний підхід до їх особистісно-професійної діяльності. Так, узагальнення результатів дослідження публікацій стосовно фармації свідчить про приділення уваги окремо вмінням та навичками провізорів, проблемам їх професійної адаптації, підвищенню продуктивності праці і т.п., що і зумовлює актуальність дослідження соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівця фармації.

Формулювання цілей статті. Метою досліджень стало методологічне обґрунтування системи соціально-психологічних показників діяльності фахівців фармації.

Викладення основного матеріалу дослідження. Відповідно до спільної настанови МФФ/ВООЗ і Належної аптечної практики фахівці фармації – це спеціалісти охорони здоров'я зі спеціальною освітою та підготовкою, яким доручено їхніми національними або іншими відповідними органами влади керування розподілом ЛЗ для споживачів і докладання відповідних зусиль щодо забезпечення їх безпечного та ефективного застосування [9]. Це вимагає від фахівців фармації, по-перше, бути обізнаними стосовно подій у фармацевтичній науці і практиці, галузевих законодавчих актів, змін у належних практиках, щодо відповідних стандартів, нових оригінальних і генеричних ЛЗ, сучасних досягнень у фармації та медицині, способів і методів використання ЛЗ; по-друге, бути толерантними, урівноваженими і т.п. відносно споживачів і колег. Тобто володіти певними соціально-психологічними компетентностями, потрібними фахівцям фармації для здійснення своєї професійної діяльності.

Здійснений логіко-семантичний аналіз наукових статей і словників дозволив встановити, що соціально-психологічні компетентності професійної діяльності фахівців фармації – це відповідність фахівця соціальним очікуванням, сприйняття ним впливу оточення (внутрішнього, колег та керівництва, і зовнішнього, партнерів і споживачів аптеки) та залежність його самооцінки від оцінки групою, до складу якої він входить. Тобто соціально-психологічні компетентності

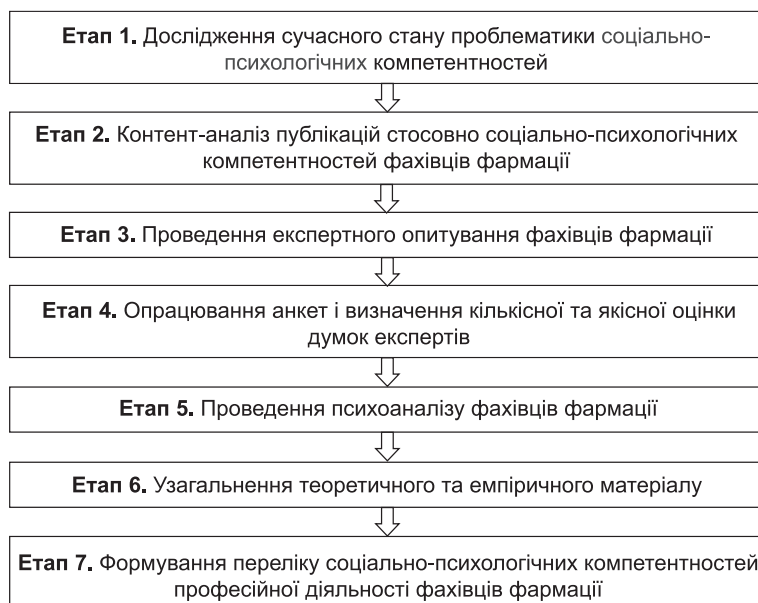

Рис. 1. Етапи проведення дослідження щодо визначення системи соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівця фармації

відображають основні якості та характеристики фахівців фармації, що дозволяють їм відігравати певні ролі у суспільстві та займати певне положення серед інших людей.

Методологічним підґрунтям вивчення соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівців фармації є дослідження літературних джерел, проведення експертного опитування фахівців фармації та їх психоаналізу.

Широке розповсюдження отримали дослідження соціально-психологічних компетентностей особистості, пов'язані з психоаналізом. Так, І. Хофман, Д. Браун та інші висвітлювали пошарову структуру особистості (зовнішній шар – це ідеали, внутрішній – «глибинні» інстинкти) [10]. Американський психолог Р. Кеттел вказує на інтереси, здібності і темперамент [11]. Л. Рубінштейн розглядає особистість стосовно спрямованості (настанови, інтереси, потреби), здібностей, темпераменту і характеру [12].

При соціально-психологічному підході вивчаються насамперед такі соціальні компетентності особистості, як її статус, позиція, ролі, ранг. Статус особистості являє собою своєрідний центр зосередження її прав і обов'язків, становища особистості в суспільстві. Загальною характеристикою ролей є ціннісна орієнтація груп і особистості, спільність цілей діяльності, життєва спрямованість або мотивація поведінки людей.

Ранг – це значення для суспільства, що характеризуються продуктивністю основних видів діяльності особистості, творчою діяльністю тощо. Рангу особистості відповідають її престиж, репутація, авторитет, популярність у групі, колективі, суспільстві. При цьому психічні властивості фахівців піддаються впливу соціальних факторів та опосередковуються ними [12].

На сьогоднішній день для визначення ступеня вираження певних особистісних якостей фахівців ученими розроблено цілу низку багатофакторних особистісних опитувальників, за допомогою яких діагностуються особливості характеру, темпераменту, межі якісних відносин, мотиваційні й емоційні сфери. Найбільш популярними з них є опитувальник Кеттела (16-PF), опитувальник ММРІ, опитувальник FPI, характерологічний опитувальник Леонгарда і багато інших. Але доцільно зазначити, що більшість тестів не дає достатньої інформації для певного прогнозування особливостей фахівця [11], що і викликало необхідність методологічного обґрунтування соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівців фармації, яке проводилося у сім етапів (рис. 1).

На першому етапі вивчався стан досліджуваної проблематики на підставі теоретичного аналізу наукової літератури, інтернет-ресурсів та психологічної практики

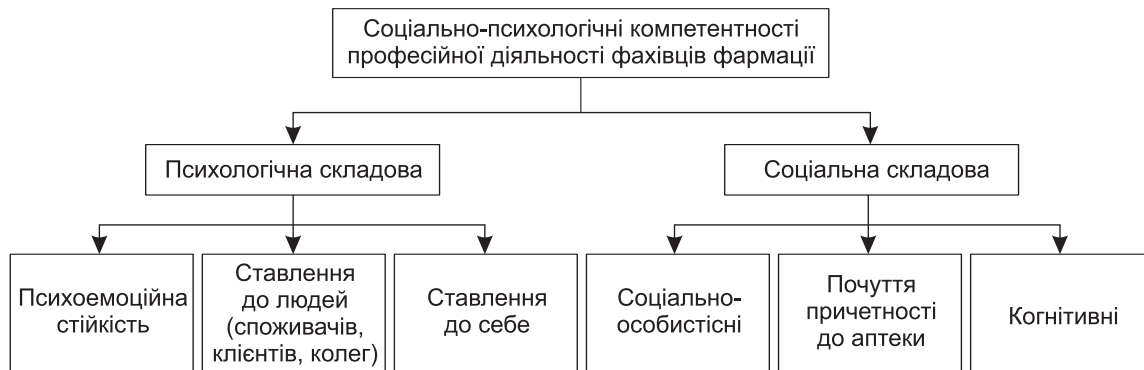

Рис. 2. Складові соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівців фармації

стосовно соціально-психологічних аспектів діяльності фахівців. На підставі проведеного аналізу були виявлені соціально-психологічні компетентності фахівців, які найбільш часто застосовуються, і досліджені певні протиріччя думок учених стосовно цього питання. На другому етапі вивчалися публікації учених, які займалися цією проблематикою у фармації, та досліджувалися підходи до визначення характеристик провізорів. На підставі досліджень, проведених на першому та другому етапах, визначена вибірка і методи досліджень соціально-психологічних компетентностей фахівців. На третьому етапі проводилося експертне опитування фахівців фармації за допомогою методу анкетування. Вибір респондентів здійснювався методом випадкової вибірки за допомогою спеціально розробленого опитувальника, їх кількість склала 158 осіб.

Для визначення ступеня узгодженості висновків експертів на підставі матриці рангів розрахований коефіцієнт конкордації, який дорівнює 0,863. Це свідчить про високу узгодженість висновків експертів. Критерій Пірсона χ^2 дорівнює 856,08. Оскільки фактичне значення критерію Пірсона для 5% рівня значущості дорівнює 6100 (кількість ступенів свободи $f = 158 - 1 = 157$), тобто $\chi^2_{\text{ф}} > \chi^2_{\text{табл}}$, тобто з вірогідністю 95% можна стверджувати, що узгодженість висновків експертів є не випадковою.

Потім за допомогою особистісних опитувальників був проведений психоаналіз фахівців фармації. На шостому етапі було здійснено узагальнення теоретично й емпірично отриманого матеріалу.

На основі теоретичних досліджень за темою та проведеного анкетного опитування фахівців фармації були сформовані компоненти, що характеризують їх соціально-психологічні компетентності професійної діяльності. Експертне опитування визначило важливість соціально-психологічних компетентностей (42% опитуваних) для професійної діяльності фахівців фармації.

Соціально-психологічні компетентності професійної діяльності фахівців фармації виявляються через здатність контролювати свою соціальну поведінку та розуміти поведінку інших, визначати механізм виникнення конфліктних ситуацій та їх уникнення або вирішення (залагодження), володіти механізмами саморегуляції тощо.

Як свідчать результати експертної оцінки та аналізу літературних джерел, соціально-психологічні компетентності професійної діяльності фахівців фармації доцільно поділяти на такі складові: соціальні (44%), психологічні (56%).

У контексті діяльнісного підходу соціально-психологічні компетентності професійної діяльності фахівців фармації складаються з певних підгруп, наведених на рис. 2, 3 і в таблиці.

Структура психологічних компетентностей виявляється у: психоемоційній стійкості, тобто стійкості до стресів (100%); здатності зберігати увагу незалежно від кількості відвідувачів аптеки і тривалості праці протягом зміни (97%); урівноваженості в кризових ситуаціях (спроможність запобігти конфліктним ситуаціям або залагодити їх) (95%); самоконтролю поведінки та емоцій (постійний контроль своєї поведінки та власних

**ІНВАРІАНТНЕ ЯДРО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦІЇ**

Компетентність	Відсоток опитуваних, які відзначили цю компетентність
Психологічна складова	
<i>Психоемоційна стійкість</i>	
Стресостійкість	100
Здатність зберігати увагу	97
Урівноваженість у кризових ситуаціях	95
Самоконтроль поведінки та емоцій	91
<i>Ставлення до людей (споживачів, клієнтів, колег)</i>	
Ввічливість	95
Принциповість	94
Толерантність	93
Тактовність	92
<i>Ставлення до себе</i>	
Ціннісні орієнтації	99
Спрямованість	95
Об'єктивність самооцінки	92
Почуття власної гідності	90
Соціальна складова	
<i>Соціально-особистісні</i>	
Авторитет	98
Рівень соціальних норм спілкування	97
Відповідальність	96
Чесність	91
<i>Когнітивні</i>	
Рівень соціального інтелекту	91
Професійна самоактуалізація	90
Саморозвиток	89
Творча активність	88
<i>Почуття причетності до аптечного закладу</i>	
Сумлінність	93
Ініціативність	90
Зацікавленість у справах аптеки	87
Ставлення до праці	86

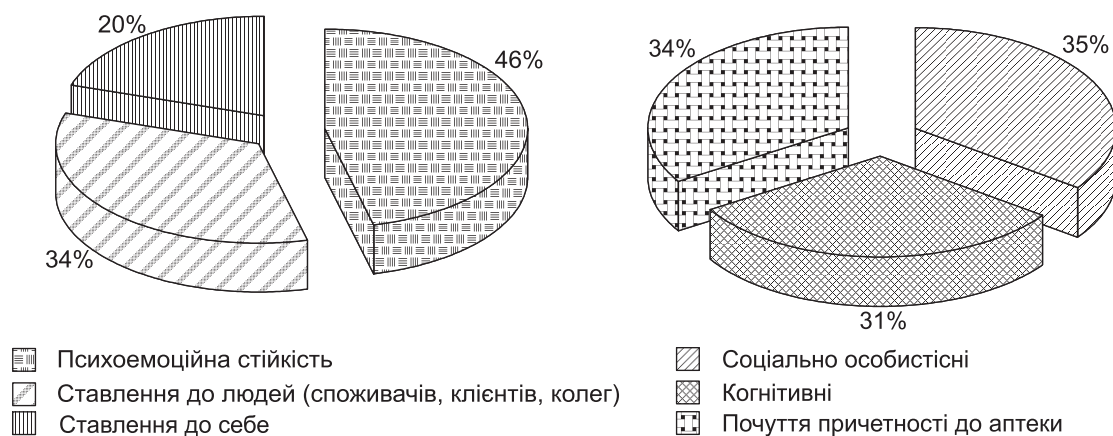

Рис. 3. Розподіл складових соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівців фармації

Рис. 4. Гістограма розподілу психологічної складової соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівців фармації

Рис. 5. Гістограма розподілу соціологічної складової соціально-психологічних компетентностей професійної діяльності фахівців фармації

емоцій) (91%); у ставленні фахівця фармації до споживачів та клієнтів аптеки і колег (демонстрація ввічливості (95%), принциповості (94%), толерантності (93%), тактовності (92%)) і ставленні до себе (ціннісні орієнтації (99%), спрямованість (95%), об'єктивність самооцінки (92%), почуття власної гідності (90%)) (рис. 4).

Соціальна складова містить соціально-особистісні, когнітивні фактори і фактор почуття причетності до аптечного закладу (рис. 5). До складу фактора почуття причетності до аптечного закладу належить ставлення до справ аптечного закладу: сумлінність (93%); ініціативність (90%); ставлення до праці (87%); зацікавленість у справах аптеки (87%).

Когнітивність являє собою здібність до розумового сприйняття та переробки зовнішньої інформації. До неї входять рівень соціального інтелекту (98%), професійна самоактуалізація (97%), саморозвиток (96%), творча активність (91%).

До соціально-особистісного фактора належать авторитет (91%), рівень соціальних норм спілкування (90%), відповідальність (89%), чесність (88%).

Отже, соціально-психологічні властивості особистості доцільно розглядати цілісно, як такі, що становлять єдиний ряд властивостей фахівця фармації. Професійно-особистісне становлення фахівця визначається якістю освіти, характером їх пізнавальної діяльності та його власним характером.

Висновки

1. Узагальнюючи проведені дослідження, можна констатувати, що, крім наявності обов'язкових вимог до їх професійних якостей, фахівці фармації мусять володіти набором особистісних здібностей, заснованих на сполученні психологічних і соціальних компетентностей.

2. Підбір соціально-психологічних компетентностей дозволить фахівцям фармації продуктивно і стабільно виконувати свої внутрішньоорганізаційні функції.

До психологічних компетентностей належать психоемоційна стійкість, ставлення до людей (споживачів, клієнтів, колег) і до себе; соціальні компетентності (соціально-особистісні, когнітивні та почуття причетності до аптечного закладу).

3. Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо розробку науково обґрунтованого методичного забезпечення механізмів ефективності підвищення діяльності фахівців фармації.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. Зеер, Э. Ф. Психология профессионального образования : учеб. для студ. учреждений выс. проф. образования / Э. Ф. Зеер. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Издательский центр «Академия», 2013. – 416 с.
2. Майерс, Д. Социальная психология : пер. с англ. / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1997. – 688 с.
3. Ананьев, Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
4. Завалова, Н. Образ в системе психической регуляции деятельности / Н. Завалова, Б. Ф. Ломов, В. Пономаренко. – М. : Наука, 1986. – 172 с.
5. Lazarus, A. Brief but comprehensive psychotherapy: the multimodal way / Arnold Lazarus. – NY : Springer Publishing Company, 1997. – 256 p.
6. Тетерич, Н. В. Дослідження соціально-психологічних складових професійної діяльності фармацевтичних працівників / Н. В. Тетерич, І. В. Сушаріна // Формування національної лікарської політики за умов впровадження медичного страхування: питання освіти, теорії та практики : матеріали III Всеукр. наук.-освіт. Internet-конф., м. Харків, 12 берез. 2015 р. – Х., 2015. – С. 170-171.
7. Кайдалова, Л. Педагогические технологии формирования профессиональных умений и навыков студентов высшего фармацевтического заведения : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Г. Кайдалова ; Харьк. гос. пед. ун-т им. Сковороды. – Х., 2003. – 20 с.
8. Галій, Л. В. Теоретичні і науково-практичні основи визначення компетенцій в управлінні персоналом фармацевтичних закладів : автореф. дис. ... д-ра фармац.

наук : 15.00.01 / Галій Л. В. ; Нац. фармацевц. ун-т. – Х., 2011. – 40 с.

9. Належна аптечна практика : стандарти якості аптечних послуг (Спільна настанова МФФ/ВООЗ і НАП [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/897_009?test=XX7MfyrCSgky1NylZihW2KMnHI40Es80msh8le6
10. Hoffmann, J. Das active Gedachtnis / J. Hoffmann. – Berlin : VEB Deutscher Verlag der Wissenschaft, 1982. – 312 s.
11. Cattell, R. B. The birth of the Society of Multivariate Experimental Psychology / R. B. Cattell // Journal of the History of the Behavioral Sciences. – 1990. – № 26. – P. 48-57.
12. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Л. : Питер, 2002. – 720 с.

REFERENCES

1. Zeer EF. Professional Education Psychology: textbook for students. institutions of higher. prof. education. 2nd ed. and ext. Moscow: Academy; 2013. 416 p.
2. Myers D. Social Psychology. Saint Petersburg: Piter; 1997. 688 p.
3. Ananiev BG. O problemakh sovremennoho chelovekoznaniiya. Saint Petersburg: Piter; 2001. 272 p.
4. Zavalova AN, Lomov BF, Ponomarenko B. Image of the system of regulation of mental activity. Moscow: Nauka; 1986. 172 p.
5. Lazarus A. Brief but comprehensive psychotherapy: the multimodal way. NY: Springer, 1997. – 256 p.
6. Teterich NV, Susharina IB. Doslidzhennia sotsialno-psihologichnih warehouses profesiinoi diialnosti farmatsevtichnykh pratsivnykiv. In: Formuvannia natsionalnoi likarskoi polityky za umov vprovadzhennia medychnogo strakhuvannia. Proceedings of the III Ukrainian Internet-Conference; 2015, March 12. Kharkiv; 2015. p. 170-171.
7. Kaydalova L. [thesis for PhD (Pedagogical Sciences)]. Kharkov; 2003. 20 p.
8. Galiy LV. [thesis for PhD (Pharmacy Sciences)]. Kharkov; 2011. 40 p.
9. Nalezha aptechna praktyka: standarty yakosti aptechnykh posluh (Spil'na nastanova MFF/VOOZ z NAP). Available from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/897_009?test=XX7MfyrCSgky1NylZihW2KMnHI40Es80msh8le6

10. Hoffmann J. Das active Gedachtnis. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaft; 1982. 312 p.
11. Cattell RB. The birth of the Society of Multivariate Experimental Psychology. Journal of the History of the Behavioral Sciences. 1990;26:48-57.
12. Rubynshtejn SL. Fundamentals of General Psychology. Leningrad: Piter; 2002. 720 p.

УДК 615.15

МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ СИСТЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СПЕЦИАЛИСТА ФАРМАЦИИ

Р. В. Сагайдак-Никитюк, М. И. Гаркуша

С целью обоснования системы социально-психологических компетентностей профессиональной деятельности специалиста фармации проведен контент-анализ литературных источников, экспертный опрос специалистов фармации и их психоанализ. На основании логико-семантического анализа научных статей и словарей определена сущность дефиниции «социально-психологические компетентности профессиональной деятельности специалистов фармации». Построен алгоритм проведения исследования по определению системы социально-психологических компетентностей профессиональной деятельности специалиста фармации. Предложены составляющие социально-психологических компетентностей профессиональной деятельности специалиста фармации.

Ключевые слова: социально-психологические компетентности; профессиональная деятельность; специалисты фармации; система; деятельность.

UDC 615.15

THE METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL COMPETENCES OF THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A PHARMACY SPECIALIST

R. V. Sahaidak-Nikitiuk, M. I. Garkusha

To substantiate the system of social and psychological competences of the professional activity of a pharmacy specialist the content analysis of the literature sources, expert survey of specialists in pharmacy and their psychoanalysis have been conducted. The essence of “social and psychological competences of the professional activity of pharmacy specialists” was defined based on the logical and semantic analysis of scientific articles and dictionaries. The algorithm of the study regarding determination of the system of social and psychological competences of the professional activity of a pharmacy specialist has been constructed. The components of social and psychological competences of the professional activity of a pharmacy specialist have been proposed.

Key words: social and psychological competences; professional activity; specialists of pharmacy; system; activity.